

34 682 Nationale Omgevingsvisie
33 043 Groene economische groei in Nederland (Green Deal)
Nr. 196 Brief van de minister van Economische Zaken
Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Den Haag, 25 september 2024

Hierbij bied ik u de voortgangsbrief van het programma Ruimte voor Economie¹ aan. Dit is conform de toezegging van de minister van Economische Zaken en Klimaat in het Commissiedebat Verdienvermogen op 14 februari jl.²

Met deze voortgangsbrief informeer ik u over de stand van zaken rond het programma Ruimte voor Economie en bied ik u de Ruimtelijke Economische Verkenning aan, zoals is aangekondigd in het Hoofdlijnenakkoord.³ Deze verkenning dient als opmaat richting de visie op de ruimtelijk en economische structuur van Nederland. Achtereenvolgend ga ik in op de volgende ontwikkelingen rond het programma Ruimte voor de Economie: de Ruimtelijke Economische Verkenning, de stand van zaken rond de aangekondigde ruimtelijk economische onderzoeken; de aanpak toekomstbestendige bedrijventerreinen; de actielijn goede woon-werkbalans; het meerjarenprogramma bovenregionale samenwerking tussen hightech brandpunten; tenslotte ga ik in op stand van zaken omtrent de inzet van EZ om met decentrale overheden en het bedrijfsleven tot een gezamenlijke uitvoering en samenwerkingsafspraken rond ruimte voor economie te komen.

Een Nederland waar bedrijvigheid ontkiemt, groeit en bloeit.

Ruimte voor de economie is belangrijk. In haven- en industriegebieden, op bedrijventerreinen en campuslocaties zit meer dan de helft van de totale werkgelegenheid, wordt het grootste gedeelte aan R&D-investeringen gedaan (tenminste 60% van het totaal) en wordt de overgrote meerderheid van de toegevoegde waarde van de Nederlandse economie gerealiseerd.

¹ Programma Ruimte voor Economie
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/10/13/ezk-programma-ruimte-voor-economie>

² Toezegging bij Verdienvermogen van Nederland
<https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/toezeggingen/detail?id=TZ202402-150&did=TZ202402-150>

³ [Hoofdlijnenakkoord tussen de fracties van PVV, VVD, NSC en BBB | Publicatie | Kabinetsformatie \(kabinetsformatie2023.nl\)](#)

Daarnaast spelen bedrijven een aanjagende rol in de transities, zoals de energietransitie en de ontwikkeling naar een circulaire economie. Voor de realisatie van de ambities voor bedrijvigheid, de doorontwikkeling en de autonome groei van de economie is fysieke ruimte nodig.

Met het Nationale Programma Ruimte voor Economie werk ik samen met de regio – provincies, gemeenten en bedrijfsleven – en de fysieke departementen om economische activiteiten ruimtelijk te faciliteren die cruciaal zijn voor de transities en de weerbaarheid van de economie en onze collectieve voorzieningen in stand te houden. Daarbij houden we rekening met de ruimtelijke kwaliteit en een veilige en gezonde leefomgeving. Het programma Ruimte voor Economie kent daarom vier doelstellingen:

- Inrichten en faciliteren van een circulaire en CO₂-neutrale industrie
- Ontwikkelruimte voor kennisindustrie en kennisclusters
- Inpassing van grootschalige bedrijfsvestigingen
- Goede en betaalbare vestigingsmogelijkheden voor het midden- en kleinbedrijf (mkb)

De focus van het programma Ruimte voor Economie richt zich voornamelijk op de bedrijventerreinen, de haven- en industrieclusters en de campussen omdat we hier de grootste ruimtelijke knelpunten zien en de transities voor de grootste opgave zorgen. Daar is nu actie nodig. Daarnaast zijn ook winkelstraten, kantoren en meer informele locaties, zoals thuiswerkplekken, locaties voor bedrijvigheid. De landbouwsector is vanzelfsprekend ook een belangrijke economische pijler onder de Nederlandse economie. Die werklocaties zitten niet binnen de scope van het programma Ruimte voor Economie.

Ruimtelijke Economische Verkenning

De Ruimtelijke Economische Verkenning (REV) geeft een analyse van factoren die de ruimtelijk-economische structuur van Nederland bepalen. De verkenning is feitelijk en beleidsarm. Daarmee worden de ruimtelijke en economische opgaven verkend die van belang zijn voor de uitwerking in de door het kabinet aangekondigde visie op de nationale ruimtelijk en economische structuur van Nederland.⁴ De verkenning gaat uit van de huidige situatie en beschrijft ruimtelijke en economische trends en ontwikkelingen. Hierbij wordt gekeken naar het Nederlandse grondgebied (excl. Caribisch Nederland), tenzij een specifiek thema om Europese of internationale duiding vraagt.

⁴ [Regeerprogramma | Regering | Rijksoverheid.nl](https://regering.nl/regeringsprogramma)

De REV laat zien dat regionale ecosystemen een belangrijke rol spelen. De analyse toont aan dat iedere regio bijdraagt aan de nationale economie en werkt aan maatschappelijke opgaven en transitie. Bedrijven – van mkb tot grootbedrijf – die in deze regio's ondernemen en de mensen die er wonen en werken leveren hier een bijdrage aan. Ook is zichtbaar in de REV dat bepaalde regio's een hogere bijdrage aan de productiviteit van Nederland leveren dan anderen, en dat de maatschappelijke en economische opgaven lokaal kunnen verschillen. Deze verschillen zijn ontstaan door historisch gegroeide omstandigheden en factoren zoals de locatie, de plaatselijke arbeidsmarkt, het ondernemerschap en de bestaande productiestructuren. Daarnaast is de dynamiek en het samenspel tussen regio's binnen Nederland belangrijk voor de ontwikkeling van de economie en brede welvaart: of het nu gaat om handel, kennisuitwisseling, binnenlandse migratie, publieke en private investeringen of het inspelen op nieuwe markten. Al deze facetten zijn van belang voor een goed vestigingsklimaat, zowel op regionale als nationale schaal.

De REV gaat dieper in op de ruimtelijke economische structuur van Nederland, aan de hand van de volgende thema's: de hoofdlijnen van de economische structuur; het ruimtegebruik van de economie; de rol van mensen; innovatie; duurzame economie; en nationale en internationale verbondenheid. Op basis van de REV zullen we starten met de ontwikkeling van de visie op de ruimtelijk en economische structuur van Nederland. Deze visie zal onder meer ingaan op wat voor een economie we willen en kunnen zijn hoe we kunnen zorgen voor voldoende (fysieke) ruimte voor (schone) bedrijven die toegevoegde waarde leveren voor Nederland, en voor sterke en competitieve regio's, waarbij elke regio telt.

De Ruimtelijk Economische Verkenning, nog lopende onderzoeken en de te ontwikkelen visie leveren de economische bouwstenen voor de Nota Ruimte. In de Nota Ruimte – die deze kabinetsperiode zal worden uitgewerkt door de betrokken departementen onder leiding van het ministerie van VRO – worden integrale en gebiedsgerichte ruimtelijke keuzes gemaakt voor nu, straks en later, waarbij we recht doen aan de onderscheidende kracht van alle regio's.

Fysieke ruimte voor transitie in beeld

Om in onder andere de nota Ruimte ruimtelijke afwegingen en keuzes te kunnen maken is het belangrijk om een goed beeld te hebben hoe de huidige en toekomstige ruimtevrage en het - ruimteaanbod van ruimtevragers er uit ziet. Een aantal verdiepende onderzoeken zullen meer inzicht bieden in de impact van de verduurzaming van de industrie, de circulaire economie en de campusontwikkelingen op de fysieke ruimte.

Onderzoek naar ruimte voor verduurzaming industrie

De verduurzaming van de industrieclusters en cluster 6 bedrijven vraagt om een handelings-perspectief voor efficiënt ruimtegebruik in en om de clusters⁵. Dit kan bijvoorbeeld door toepassing van transformatie, herstructurering, intensivering en het creëren van additionele ruimte. Om de ruimtebehoefte voor de verduurzaming in de clusters te inventariseren wordt de komende tijd een onderzoek uitgevoerd, in samenwerking met betrokken departementen, medeoverheden en stakeholders in de clusters. Daarbij zal de kwantitatieve en kwalitatieve ruimtebehoefte voor 2030 en 2050 worden uitgewerkt en zullen ruimtelijke knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen in beeld worden gebracht. Welke beleidsinstrumenten moeten worden ingezet om tijdig over noodzakelijke ruimte te beschikken wordt meegenomen in het onderzoek. In het onderzoek wordt gekeken naar de vijf regionale industrieclusters en cluster 6. De uitkomsten van het onderzoek worden, in samenhang met andere nationale opgaven die om fysieke ruimte vragen, meegenomen in de Nota Ruimte.

Onderzoek naar ruimtevraag circulaire economie

De PBL Ruimtelijke Verkenning en het PBL-rapport Ruimte voor circulaire Economie⁶ geven aan rekening te houden met groei van het ruimtegebruik voor een circulaire economie. In een steeds meer circulaire economie wordt zuiniger omgegaan met grondstoffen en producten. Dat draagt bij aan strategische autonomie, leveringszekerheid, en CO2-reductie. Belangrijke randwaarde daarvoor is voldoende en geschikte ruimte: Ruimte voor inzamelen, opslag en overslag voor bundelen en scheiden van grondstofstromen, transport en retourstromen, reparatie, verwerking en gebruik van grondstofstromen en biobased grondstoffen.

We constateren dat de ruimtevraag voor de circulaire economie onvoldoende concreet is en daarom lopen er een aantal onderzoeken waar de departementen van Infrastructuur en Waterstaat, Economische Zaken en Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening samen aan werken. Zo start een onderzoek die de ruimtevraag zowel kwantitatief als kwalitatief richting 2030 en 2050 concretiseren. Er komt bovendien een inventarisatie van de locatiekwaliteiten die circulaire bedrijvigheid in en om de stad

⁵ Kamerbrief Voortgang Verduurzaming Industrie
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2024/05/08/kamerbrief-voortgang-verduurzaming-industrie>

⁶ Ruimtelijke effecten van de circulaire economie
<https://www.pbl.nl/publicaties/ruimtelijke-effecten-van-de-circulaire-economie>

nodig heeft. Deze inventarisatie biedt kennis over circulaire werklocaties in en om de stad.

Onderzoek naar ruimtelijke opgaven van campussen

Campussen zijn belangrijke fysieke locaties binnen het landschap van Nederlandse onderzoeks- en innovatie- ecosystemen. Om te kunnen blijven innoveren zijn deze locaties van belang. Hier werken (mkb)-bedrijven, kennisinstellingen en overheden samen aan onderzoek, ontwikkeling en het maken van nieuwe producten en technologieën. Veel startups en scale-ups zijn gevestigd op een campus. Zij vormen een belangrijke motor achter economische groei en verdienvermogen, creëren veel hoogwaardige werkgelegenheid en jagen productiviteitsgroei aan. In 2024 is de Tweede Kamer geïnformeerd over de uitkomsten van de herziene campusinventarisatie. Hierin is in beeld gebracht welke (innovatieve) bedrijven op de campus gevestigd zijn⁷.

Als vervolg op dit onderzoek brengen we nu voor de grotere campussen preciezer in kaart wat de ruimtelijke opgaven van campussen zijn en of er voldoende ontwikkelruimte voor startups en scale-ups op campussen aanwezig is.

Actielijnen en ontwikkelingen programma Ruimte voor Economie

Na het publiceren van het Programma Ruimte voor Economie in oktober 2023 is gekozen om te starten met de actielijnen aanpak toekomstbestendige bedrijventerreinen en inzet op een goede balans tussen wonen en werken in het stedelijk gebied in samenwerking met het ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en Infrastructuur en Waterstaat.

Aanpak toekomstbestendige bedrijventerreinen

Veranderingen van het vestigingsklimaat op de bijna 3.800 bedrijventerreinen heeft direct gevolgen op het duurzaam verdienvermogen van Nederland. Grofweg 40% van de bijdrage aan het Nederlands verdienvermogen wordt hier gegenereerd. De investeringen op een groot deel van de huidige bedrijventerreinen zijn achtergebleven, zowel bij de bedrijfspanden als in de openbare ruimte. Dit is een zorgelijke ontwikkeling, die niet bijdraagt aan de doelstelling om goede en betaalbare vestigingsmogelijkheden voor het mkb te borgen. Om ook in de toekomst vestigingslocaties te

⁷ Voldoende ontwikkelruimte voor startups en scale-ups op campussen.
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnotas/2024/04/03/beslissing-ota-inventarisatie-campussen-2023>

houden is het nodig dat de huidige bedrijventerreinen blijven functioneren, toekomstbestendig zijn en betaalbaar blijven.

Het programma Ruimte voor Economie schetst verschillende uitgangspunten voor het toekomstbestendig maken van bestaande bedrijventerreinen, waaronder integraliteit en ondernemersgerichtheid. Door slim en anders om te gaan met de beschikbare ruimte op de bedrijventerreinen kan er extra bedrijfsruimte gevonden worden. Als ondernemersbelangen samenvallen met overheidsbelangen zijn er ook maatschappelijke opgaven te verwezenlijken, zoals door de bedrijfsmatige functie slim te combineren met energietransitie, klimaatadaptatie, vergroening en circulariteit.

Vanaf dit najaar (t/m 2027) hebben we € 30 mln. beschikbaar om in de regio een aantal bedrijventerreinen toekomstbestendig te maken. Met de aanpak willen we leren welke bijdrage we als Rijk structureel kunnen leveren. Enerzijds door te kijken naar het (juridisch) ruimtelijk instrumentarium bij publiek-private oplossingen en anderzijds door het combineren van bestaand instrumentarium (bijvoorbeeld subsidies) voor de realisatie van projecten. Dat leren doen we samen met de provincies, gemeenten en ondernemers. Hierdoor verkennen we met de aanpak ook of een structureel investeringsfonds van meerwaarde zou zijn⁸.

De snelheid en het proces van deze integrale aanpak zal verschillen per bedrijventerrein. Je hebt bijvoorbeeld niet binnen een jaar vanuit sloop een nieuw bedrijfsverzamelgebouw gebouwd of ruimte gecreëerd voor publieke laadinfrastructuur voor de lokale ondernemer. De resultaten van de aanpak zijn daarom niet op korte termijn zichtbaar. Wel houden we gedurende het gehele proces vinger aan de pols en leren we van provinciale voorbeelden die er al zijn en hoe we daar op andere plekken invulling aan kunnen geven.

Het budget voor 2024 – circa 2,8 mln. – zal via de CDOKE-regeling (Capaciteit Decentrale Overheden Klimaat en Energie) aan provincies worden gealloceerd. Deze incidentele middelen zijn bedoeld als startschot om te besteden aan proces, onderzoek en planvorming (zoals het opstellen van een investeringsplan) voor het aan te pakken bedrijventerrein. Momenteel wordt onderzocht hoe de pilots vorm te geven en de reguliere middelen voor 2025 t/m 2027 efficiënt besteed kunnen worden.

Een deel van de aanpak om te komen tot meer toekomstbestendige bedrijventerreinen vraagt ook om integrale

⁸ Motie Amhaouch – Meerwaarde van een regionaal investeringsfonds
Kamerstuk 32 637, nr. 534

samenwerking binnen het Rijk. Volgens de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur (Rli)⁹ ontbreekt het aan heldere regie op toekomstbestendige bedrijventerreinen. Conform de kabinetsreactie¹⁰ op het Rli-advies is een interdepartementale werkgroep opgericht. Zo komt er meer samenhang in beleid op bijvoorbeeld goede ontsluitingen en duurzame mobiliteit, oplossingen voor netcongestie en het verduurzamen van het mkb. Meer afstemming wordt ook gevonden, rond de Agenda Natuurinclusief op bedrijventerreinen. De al ingezette samenwerking in het Programma Verduurzaming Bedrijventerreinen (PVB) zorgt voor een betere organisatiegraad op bedrijventerreinen, waardoor ondernemers gezamenlijk sneller tot verduurzamen en beter ruimtegebruik komen. De interdepartementale werkgroep legt ook verbinding met het (regionale) bedrijfsleven en decentrale overheden.

Goede woon-werkbalans

Naast een woning betekent bestaanszekerheid ook een bestaan met voldoende en voorspelbaar inkomen. Dit betekent dat wonen, werken en mobiliteit onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

In de totale programmering van de 17 grootschalige NOVEX-woningbouwlocaties is voor ca. 5,2 miljoen m² nieuwe ruimte voor werk geprogrammeerd, waaronder commerciële voorzieningen, kantoren en bedrijfsruimte. Het toevoegen van bedrijfsruimte aan woningbouwlocaties zorgt voor levendige en aantrekkelijke steden waar mensen kunnen werken, elkaar kunnen ontmoeten en waar voorzieningen beschikbaar zijn. Programmering van woningbouwlocaties is afhankelijk van voor wie je bouwt en hoe het huidige aanbod van werkgelegenheid er in de gebieden uit ziet. Ook de nabijheid van OV en weginfrastructuur en beschikbaarheid van energie en elektriciteit spelen een belangrijke rol voor geschikte woningbouwlocaties. Op gebiedsniveau komt deze programmering ongeveer overeen met 1 arbeidsplaats per woning (ofwel voor elke nieuwe woning vraagt ruimte voor één extra baan). Het exacte aantal arbeidsplaatsen zal per stad en gebied variëren.

Middels een verdiepend onderzoek naar een aantal grote gebiedsontwikkelingen wordt in beeld gebracht hoe ruimte voor werk in grootschalige gebiedsontwikkelingen het beste kan worden vormgegeven. In dit verdiepende onderzoek staat een goede

⁹ Samen werken - Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (rli.nl)
<https://www.rli.nl/publicaties/2023/advies/samen-werken>

¹⁰ Kabinetsreactie op het Rli-advies "Samen Werken: kiezen voor toekomstbestendige bedrijventerreinen"
<https://open.overheid.nl/documenten/556f1801-9a7a-4825-9920-344280c58cd6/file>

businesscase voor behoud van bestaande bedrijvigheid, naast het ontwikkelen van nieuwe bedrijvigheid centraal. Bedrijven moeten toekomstperspectief hebben als er een gebiedsontwikkeling plaatsvindt, dit betekent naast schadeloosstelling bij eventueel noodzakelijke bedrijfsverplaatsing, dat er perspectief moet zijn op een alternatieve locatie om te vestigen, die voldoet aan de gestelde randvoorwaarden. Ook zal het kabinet onderzoeken hoe de huidige Hoge Milieu Categorie (HMC-)bedrijven zich verhouden tot de woningbouwopgave. En hebben de ministeries van EZ, VRO en IenW via het samenwerkingsverband Ruimtelijk Economische Ontwikkel Strategie (REOS) gevraagd een perspectief op de ruimtelijk economische ontwikkeling van het stedelijk netwerk Nederland op te stellen. Uiteindelijk is het doel om in gebiedsontwikkelingen nieuwe woningen te realiseren met behoud en verbetering van werkgelegenheid, ruimtelijke kwaliteit en vitale functies voor de stad.

Samenwerking op meerdere niveaus

Het realiseren van de doelstellingen en de uitvoering van de actielijnen uit het Programma Ruimte voor Economie vraagt betrokkenheid van veel partijen; andere ministeries, provincies, gemeenten, regionale ontwikkelingsmaatschappijen, campusorganisaties en ondernemers. Hiertoe zet ik eerst concrete stappen om met decentrale overheden en het bedrijfsleven tot samenwerkingsafspraken te komen. Daarnaast kijk ik naar de mogelijkheden om de regionale samenwerking voor de high tech maakindustrie te verbeteren.

Bouwstenen voor bovenregionale samenwerking hightech brandpunten

Om belangrijke kennis, kunde en technologie voor Nederland te behouden draagt het kabinet zorg dat een bedrijf, die in Nederland ontkiemd is, hier kan en wil blijven. Zo bouwen we aan een aantrekkelijk vestigings- en ondernemingsklimaat. Ondernemerschap en ondernemers worden immers gewaardeerd voor de belangrijke economische, sociale en maatschappelijke rol die zij vervullen. Daarom bouw ik aan sterke posities in hoogwaardige waardeketens, bijvoorbeeld voor de Nederlandse hightech maakindustrie. Het is echter niet vanzelfsprekend om de positieve gevolgen van hightech bedrijven binnen Nederland te kunnen verzilveren, want hightech bedrijven maken hun keuzes op het internationale speelveld. Hiertoe is in het programma Ruimte voor Economie aangekondigd om te verkennen welke mogelijkheden er zijn om relevante hightech bedrijven op bedrijventerreinen in andere regio's te laten investeren en doorgroeien indien die ruimte er in de eigen regio in onvoldoende mate is. Dit najaar verschijnt het meerjarenprogramma voor de

bovenregionale samenwerking tussen hightech brandpunten. Op basis van dit programma gaan de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) een experiment uitvoeren om relevante Nederlandse hightech bedrijven op basis van een case-based aanpak te faciliteren in hun opschalingsvraag in een andere regio, als opschalen op hun huidige locatie niet kan. De provincies worden door het Rijk als mede aandeelhouders van de ROM's geïnformeerd over de aanpak vanuit dit meerjarenprogramma. Het programma draagt daarmee bij aan de doelstelling van het kabinet voor een hoog-innovatieve economie die onze maatschappelijke opgaven vooruit helpt.

Samenwerkingsafspraken Ruimte voor Economie

De doelstellingen en actielijnen van het programma werken we uit in samenwerkingsafspraken tussen het Rijk, de decentrale overheden en VNO-NCW/MKB Nederland. Hiervoor wordt een passende governance-structuur ingericht om tot deze interbestuurlijke afspraken te komen. Met de vaststelling van de beleidslijn Grip op ruimte voor grootschalige bedrijfsvestigingen in december 2023 is onder andere afgesproken om het Bestuurlijk Overleg (BO) Grip door te ontwikkelen naar een breder BO 'Ruimte voor Economie'. Om het programma integraal tot uitvoering te brengen kan het opstellen van een uitvoeringsagenda helpen. Ook wordt een goede aansluiting en afstemming gezocht met lopende trajecten en bestaande bestuurlijke overleggen.

Vooruitlopend op het bestuurlijk overleg organiseer ik dit najaar een bestuurlijke werkconferentie. Doel van de werkconferentie is om met provincies, gemeenten en VNO-NCW en MKB NL in dialoog te gaan over ruimte voor economie en een gezamenlijk perspectief te ontwikkelen op de ruimtelijke ontwikkelingen na 2030. Het nationale belang in dit programma is het waarborgen en versterken van een aantrekkelijk ruimtelijk-economisch vestigings- en ondernemingsklimaat voor bedrijvigheid door beschikbaarheid van voldoende en kwalitatief hoogwaardige fysieke ruimte voor economische activiteiten/bedrijven op de juiste plek. Tijdens de werkconferentie ga ik met betrokken partijen in gesprek hoe we hier gezamenlijk invulling aan kunnen geven. De werkconferentie heeft een gedachtenvormend en informeel karakter en vormt een informele aftrap voor formele besluitvorming via het BO Ruimte voor Economie.

Tot slot

Een sterk ondernemingsklimaat is gebaat bij voldoende ruimte voor ondernemen en werken, zowel op bedrijventerreinen als in de stad en daarbuiten. Het kabinet versterkt de komende kabinetsperiode het verdienvermogen, het ondernemingsklimaat en de

bestaanszekerheid. Dat doen we samen met bedrijven, werkenden, vakbonden, maatschappelijke organisaties en medeoverheden. Bedrijven en hun medewerkers hebben innovatieve ideeën voor maatschappelijke opgaven en doen investeringen in innovatie waar we in de toekomst de vruchten van plukken. We gaan dus bewust om met ruimte voor bedrijvigheid. Zo kunnen de haven- en industriegebieden, bedrijventerreinen, campussen en kennisintensieve stedelijke gebieden ook in de toekomst bijdragen aan onze welvaart. Ondernemen moet lonen om onze welvaart op hoog niveau te houden.

Het programma 'Ruimte voor de Economie' draagt bij aan het vertrouwen bij ondernemers, medeoverheden en de samenleving in een stabiele economie met perspectief voor het bedrijfsleven. Middels de acties binnen het programma en via het periodiek rapporteren over de voortgang versterken we de samenwerking met ondernemers, medeoverheden en de samenleving. Zo bouwen we samen aan een Nederland waar vandaag en morgen mensen met plezier en passie kunnen wonen, leven én werken.

De minister van Economische Zaken,
D.S. Beljaarts

Bijlage: Overzicht acties en looptijd

Acties	Looptijd
Visie op de ruimtelijke economische structuur van Nederland, aangekondigd in het Hoofdlijnenakkoord	Zomer 2025
Fysieke ruimte voor transitie in beeld <ul style="list-style-type: none"> - Onderzoek ruimtevraag industriële clusters - Concretisering ruimtevraag circulaire economie 2030 en 2050 - Inventarisatie locatiekenmerken circulaire bedrijvigheid - Handreiking circulaire bedrijvigheid in en om de stad - Ruimtelijke opgaven voor grotere campussen in beeld 	Eind 2024 Voorjaar 2025 Eind 2024 2025 Voorjaar 2025
Actielijnen & ontwikkelingen <ul style="list-style-type: none"> - Aanpak & pilots toekomstbestendige bedrijventerreinen - Businesscases economie in balans tussen wonen en werken 	Najaar 2024 t/m 2027 Voorjaar 2025
Samenwerking op meerdere niveaus	

<ul style="list-style-type: none">- Meerjarenprogramma bovenregionale samenwerking high tech brandpunten- Bestuurlijke werkconferentie Ruimte voor Economie- Samenwerkingsafspraken Rijk, decentrale overheden en VNO NCW	Najaar 2024 8 november 2024 2025
---	---